

Herdenken

De discussie over Dodenherdenking is inmiddels een jaarlijks terugkerend fenomeen. De rode draad: er is inmiddels zoveel aan de hand in de wereld dat we 72 jaar na het einde van de Tweede Wereldoorlog een nieuwe invulling moeten geven aan de 4 mei-traditie. Maar een verbreding van de thematiek tot tal van misstanden, waarvan sommige ver weg plaatsvinden, leidt onherroepelijk tot verwatering. Wie iedereen herdenkt, herdenkt niemand. Uiteraard staat het iedereen vrij om aandacht te vragen voor uiteenlopende menselijke drama's, al dan niet in de vorm van een openbare manifestatie. Rondtuit kwalijk zijn echter de voortdurende pogingen om daarvoor juist het precieze moment van Dodenherdenking aan te grijpen. Zo zal de predikant Rikko Voorberg om acht uur twee minuten stilte houden op de Nieuwmarkt, om zo de omgekomen vluchtelingen te herdenken. Vorig jaar stelde een groepje jongeren zelfs dat de 4 mei-herdenking 'hypocriet' zou zijn, gezien het bloedvergieten in Syrië. Het getuigt van een schrijnend gebrek aan historisch besef. We zijn vanavond twee minuten stilte voor de donkerste periode in onze recente geschiedenis, waarin meer dan 200.000 Joodse landgenoten werden vermoord. Als de herdenking daarvan op zichzelf al geen twee minuten stilte meer waard is, wat dan wel?

INHOUD

HET SCHAAKWONDER VAN GRONINGEN

PAGINA 18

Opinie John van den Heuvel

WEGKIJKEN IS GEEN OPTIE

PAGINA 111

DE LUIZENBAAN VAN BELEN

PAGINA 108

EXPOSITIE HONDERDEN VAN JODEN GESTOLEN SCHILDERIJEN

De vele drama's

Beroofde Joodse Holocaust-overlevenden die hun bezittingen terug wilden, kregen te maken met een zeer bureaucratische overheid. Nog altijd hebben honderden werken hun weg naar de rechtmatige eigenaar niet teruggevonden. Aan de hand van zestig kunstwerken vertelt de expositie 'Roofkunst voor, tijdens en na WO II' een schrijnend verhaal.

door Joris Polman

Of Christus en de overspelige vrouw daadwerkelijk aan een muur van het Duitse jacht-slot Carinhall van Hermann Göring heeft gehangen, vertelt het verhaal niet. Maar vaststaat dat de nazileider een vermogen heeft betaald voor het doek, waarvan hij dacht dat het een echte Vermeer was.

Het werk was bedoeld als een enkele reis de oorlog uit voor zijn geliefde Emmy, mocht het Derde Rijk ineenstorten. Want doeken van Hollandse meesters, wist kunstliefhebber Göring, verliezen zelfs in de meest barre omstandigheden nooit hun waarde. Zo wist hij al kort na de inval de hand te leggen op de gehele collectie van de beroemde Amsterdamse kunsthandelaar Jacques Goudstikker.

Hitlers tweede man stierf kort na de Tweede Wereldoorlog in zijn cel na het sluiten van een cyankaal-tablet. De Amerikanen hadden toen al het Christusdoek gevonden in een zoutmijn in Oostenrijk. Daar was het met talloze andere meesterwerken opgeslagen door de nazis. Görings vrouw Emmy bleef met lege handen achter.

Kunsthistoricus Daaf Ledeboer moet een beetje grinniken bij deze anekdote over Göring. Uit onderzoek na de oorlog bleek dat Christus en de overspelige vrouw helemaal geen Vermeer is, maar een werk van meester-vervalser Han van Meegeren, vertelt hij. De Rijksmaarschalk had een kat in de zak gekocht...

Dat neemt niet weg dat het doek vanaf nu met te zien is op de tentoonstelling 'Roofkunst voor, tijdens en na WO II' in de Bergkerk in Deventer. Deze expositie is een initiatief van de Ter Borch Stichting van de al eerdergenoemde Daaf Ledeboer en zijn vrouw Eva Kleeman. Zij willen laten zien hoe Joodse kunsthandelaars en particulieren werden beroofd van hun kunstwerken. Veel van de roofkunst belandde in de grijpgrage handen van nazis. De twee bekendste kunstrovers? Göring en zijn Führer

Göring kocht een kat in de zak

Adolf Hitler.

Al voor de oorlog had Hitler het plan opgevat om in zijn geboortestad Linz een gigantisch Fuhrermuseum te bouwen. Uiteraard moest dit museum alle andere musea in de schaduw stellen, vertelt Ledeboer. Hitlers persoonlijke smaak? „Hitler was dol op de Romantiek”, vertelt Kleeman. „Maar de oude Hollandse meesters mochten zeker ook niet ontbreken.”

Acht jaar geleden alweer ontstond bij Kleeman en Ledeboer het idee voor een expositie over roofkunst. Kleeman was toen nog directeur van het Mondriaanhuis en dwaalde in de hoedanigheid geregeld door kunstdepots van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed om bruiden te regelen. Daar zag ik dat veel topstukken voorzien waren van het label 'Nederlands Kunstbezit'. Allemaal schilderijen die sinds de oorlog wachten op de terugkeer van hun rechtmatige eigenaren.” Het idee voor expositie was daarna snel geboren.

Ledeboer en Kleeman zochten samenwerking met Rudi Ekkart, die als voorzitter van de Commissie Herkomst Gezoekt in Nederland de toonaangevende expert op het gebied van roofkunst is. Ze vroegen hem tevens het bij de expositie horende boek *Roof & Restitutie* te schrijven.

„Er zijn wel eens eerder exposities geweest met roofkunst”, vertelt Ledeboer. „Maar wij hebben er nu voor gekozen om niet de kunst centraal te stellen,

maar de schrijnende verhalen achter deze werken.”

„Een belangrijk verhaal is dat van kunstmaatsman oud-SS'er Pieter Menten. Onderzoekjournalist Hans Knoop kreeg in de jaren zeventig een tip uit Israël, nadat Menten in de Telegraaf had aangekondigd een aanzienlijk deel van zijn imposante collectie te gaan vervoeren. „Menten woonde voor de oorlog in Polen en wist als kunstkenner precies welke kunst rijke Joden bezaten”, vertelt Knoop. Na de Duitse inval bood Menten zijn diensten aan. Namens het Derde Rijk ging hij op roverspad. „Alleen roofde hij ook voor een belangrijk deel voor zichzelf”, aldus Knoop.

Nazi's uit op Hollandse Meesters

Hermann Göring verkocht het pand van kunsthandelaar Goudstikker, van wie hij de gehele collectie wist te roven.

FOTO NATIONALAAL ARCHIEF

TELEGRAAF.NL

JOURNALIST HANS KNOOP:

'Menten vertrok naar Nederland, met de staart tussen de benen, maar met een treinlading aan kunstwerken'

NOG ALTIJD NIET TERUG NAAR RECHTMATTIGE EIGENAAR

achter roofkunst

Daaf Ledeboer en Eva Kleeman (tweede en derde van links) buigen zich over het doek Christus en de overspelige vrouw, dat door Rijksmaarschalk Göring voor een Vermeer werd gehouden. Het is echter een vervalsing.

FOTO RIAS IMINK

die gevraagd is om de expositie in Deventer te openen met een lezing.

Toen de Duitsers doorhadden dat Menten dubbelspel speelde, werd hij aangeklaagd in Polen. Maar hij is uiteindelijk uitgevaren. Hij vertrok naar Nederland, met de staart tussen de benen, maar met een treinlading aan kunstwerken.”

Knoop zette zijn tanden in de zaak-Menten en ontdekte dat de collaborateur niet alleen kunst had geroofd, maar ook Joden had laten executeren. De onthullingen van Knoop leidden ertoe dat de velling werd afgeblazen en Menten werd gearresteerd. De zaak-Menten is recent verfilmd in een spraakmakende tv-serie. Uit de collectie van Menten is op de expositie straks *Portrait van een Poolse officier* te zien, een doek dat later is geclaimd door een Poolse adelijke familie.

Al tijdens de oorlog hadden de geallieerden afspraken gemaakt over de kunstwerken die vanuit bezet gebied naar Duitsland waren

gevoerd. De kern: de werken moesten terug naar de rechtmatige eigenaren. Aangezien Nederland voor de oorlog een belangrijk knooppunt van de internationale kunsthandel was, kwamen er ook veel werken terug naar ons land. De expositie in Deventer vertelt niet alleen het verhaal van de rovende nazis. Het laat ook zien hoe de wettelijke depots opgeslagen.

Het bekendste voorbeeld daarvan draaide om de collectie van Jacques Goudstikker. Hij overleed, vluchtend voor de nazis, na een tragisch ongeval. Zijn weduwe en schoondochter vochten een bittere juridische strijd uit om pas in 2006 - op advies van de commissie van Rudi Ekkart - 202 werken terug te krijgen van de Nederlandse Staat.

Zonder zaken te willen goedpraten, heeft Ekkart

wel een verklaring voor de bureaucratische opstelling van de Nederlandse overheid, zeker voor de eerste jaren na de oorlog. „We mogen niet uit het oog verliezen dat Nederland na de oorlog een berooid land was. En de stichting die was opgericht om de restitutie te begeleiden, moest haar eigen broek ophouden.” Ook Kleeman en Ledeboer tonen ondanks het ongemakkelijke verhaal van hun expositie wel enig begrip voor de naoorlogse situatie. Zij stellen vast dat in de eerste jaren na de oorlog wel degelijk duizenden werken zijn teruggevonden.

Dankzij nieuw onderzoek en een openbaar toegankelijke database dienen zich nog steeds nieuwe zaken aan. En nog dit jaar brengt Nederland alle voorlichtings- en onderzoektaken onder bij het nieuwe Expertisecentrum Oorlogskunst Tweede Wereldoorlog.

Op 13 januari 1938, zijn verjaardag, krijgt kunstliefhebber Hermann Göring een schilderij cadeau van Adolf Hitler. De commissie krijgt ook steeds vaker te maken met advocatenkantoren die zich specialiseren in het opsporen van roofkunst. Dat is volgens Ekkart niet alleen maar positief. „Die advocaten vragen vaak heel hoge percentages van de opbrengst.”

Werk is op geen stukken na klaar

Tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn er in heel Europa honderdduizenden kunstwerken van Joden geroofd.

Al aan het begin van de oorlog werden Joden gedwongen hun waardevolle bezittingen in te leveren. Schilderijen die niet werden ingeleverd, werden uit verlaten woningen gehaald zodra de bewoners naar een concentratiekamp waren gedeporteerd.

Daarnaast kochten de Duitsers grote voorraden kunst op bij Joodse handelaars. Zowel Göring als Hitler hadden eigen opkopers. Dat heette dan formeel 'handel', maar de kunsthandelaar bij wie Göring de voorraad - voor veel te weinig geld - wilde opkopen, kon dat niet weigeren. Alleen verkocht hij ook zelf hun werk. Het bezit van een Rembrandt kon een ticket naar de vrijheid zijn.

De roofkunst-expositie valt samen met een jubileum van de Commissie Herkomst Gezoekt. Die commissie zoekt, onder leiding van professor Rudi Ekkart, al twintig jaar naar eigenaren van in de Tweede Wereldoorlog geroofde kunstwerken.

Dat werk is nog lang niet voltooid, zegt de 69-jarige commissievoorzitter. „We zijn nog volop bezig.” Dat het zo lang duurt, heeft verschillende oorzaken. Naarmate de tijd verstrijkt, wordt het steeds moeilijker om te bewijzen van wie welke doeken zijn geweest, aldus Ekkart. Niet in de laatste plaats doordat de generatie die de oorlog heeft meegemaakt, langzaam uitstijft. De recht-

Eigendom berijzen is lastig

hebbenden die er nog zijn, staan vaak op grote afstand van de oorspronkelijke eigenaren”, zegt Ekkart. Via de websites museumleververingen.nl en herkomstgezoekt.nl melden zich nog regelmatig nazaten die een of meerdere werken claimen.

De commissie krijgt ook steeds vaker te maken met advocatenkantoren die zich specialiseren in het opsporen van roofkunst. Dat is volgens Ekkart niet alleen maar positief. „Die advocaten vragen vaak heel hoge percentages van de opbrengst.”

'Roofkunst voor, tijdens en na WO II' is van 12 mei tot en met 27 augustus te zien in de Bergkerk in Deventer. Bezoek voor meer informatie www.roofkunst.nl.